

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра теорії та методики початкової освіти

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІКИ

КУРС ЛЕКЦІЙ
для студентів денної та заочної форм навчання
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітнього ступеня «бакалавр»

Мукачево
МДУ 2021

УДК 37(091):37(091)(100)(042.4)

I-90

Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною радою
Мукачівського державного університету
(протокол № 13 від 24.06.2021 р.)

Розглянуто та схвалено на засіданні
кафедри теорії та методики початкової освіти
(протокол № 13 від 13.04.2021 р.)

Укладач

Човрій С.Ю. – старший викладач кафедри теорії та методики початкової освіти

Рецензент

Попович О.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, декан педагогічного факультету, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти Мукачівського державного університету

I-89

Історія педагогіки. Історія зарубіжної педагогіки : курс лекцій для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня «бакалавр» / укладач С.Ю. Човрій. Мукачево : МДУ, 2021. 40 с.

Навчально-методичне видання вміщує лекційний матеріал з курсу «Історія педагогіки» для ознайомлення й систематизації знань про генезу зарубіжної освіти, шкільництва й педагогічної думки. Навчально-методичне видання спрямоване на формування в студентів інтересу до зарубіжної педагогічної спадщини, її переосмислення і творчого використання з метою вдосконалення освітнього процесу в сучасній школі.

Навчально-методичне видання адресовано студентам денної та заочної форм навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня «бакалавр», викладачам історії педагогіки ЗВО.

© МДУ, 2021

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Виховання, школа і зародження педагогічної думки в державах Стародавнього Світу	5
1.1. Виховання та навчальна практика в країнах Стародавнього Сходу	5
1.2. Виховання й шкільна освіта в державах Стародавньої Греції	7
1.3. Зародження педагогічної теорії в філософських вченнях древньогрецьких мислителів	9
1.4. Виховання, школа і педагогічна думка в Стародавньому Римі	10
2. Виховання й освіта в період середньовіччя та епоху Відродження	13
2.1. Особливості освітньо-виховної практики та педагогічної думки в епоху Середньовіччя	13
2.2. Розвиток університетської освіти в епоху Середньовіччя	15
2.3. Школа і педагогічна думка в Європі в епоху Відродження	16
2.4. Реформація. Єзуїтське виховання	21
3. Шкільництво та педагогічна думка в Європі у XVII–XVIII ст.	26
3.1. Педагогічна система Я. А. Коменського	26
3.2. Педагогічна концепція Дж. Локка	28
3.3. Педагогічні ідеї Ж.-Ж. Руссо	30
3.4. Педагогічні погляди французьких філософів К. Гельвеція та Д. Дідро	32
Список рекомендованої літератури	38

ВСТУП

Історія педагогіки – це наука, яка вивчає історичні закономірності розвитку освіти, школи і педагогічної думки від найдавніших часів до сьогодення.

Курс «Історії педагогіки» посідає важливе місце у системі психолого-педагогічних дисциплін фахової підготовки вчителя і має вагоме значення для його професійного становлення. Кожен фахівець зобов'язаний добре знати генезу своєї спеціальності.

Мета курсу полягає в забезпеченні ґрунтовної обізнаності здобувачів освіти зі основними етапами розвитку світового та вітчизняного шкільництва і педагогічної думки, виробленні позитивного ставлення до педагогічної спадщини, прилученні майбутніх фахівців до активної науково-дослідної роботи в галузі історії педагогіки.

Структура курсу історії педагогіки:

- історія зарубіжної педагогіки;
- історія вітчизняної педагогіки.

Мета навчально-методичного видання – сприяти усвідомленому засвоєнню здобувачами етапів і тенденцій розвитку світових освітніх систем, їх критичному і творчому переосмисленню. Це стимулює формування в майбутніх фахівців чітких професійних орієнтацій, розвиток педагогічного мислення, зосередженість на пошуках творчого підходу до запозичень з світової педагогічної спадщини.

У навчально-методичному виданні запропоновано опорні лекції із тем історії зарубіжної педагогіки. До кожної теми виокремлено питання, відповіді на які студенти шукають у процесі самостійної роботи на основі опрацювання лекційного матеріалу, рекомендованої літератури.

Навчально-методичне видання буде корисним студентам денної та заочної форм навчання спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня «бакалавр», викладачам історії педагогіки ЗВО.

ТЕМА 1

ВИХОВАННЯ, ШКОЛА І ЗАРОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ В ДЕРЖАВАХ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

План

- 1.1. Виховання та навчальна практика в країнах Стародавнього Сходу
- 1.2. Виховання й шкільна освіта в державах Стародавньої Греції
- 1.3. Зародження педагогічної теорії в філософських вченнях древньогрецьких мислителів
- 1.4. Виховання, школа і педагогічна думка в Стародавньому Римі

1.1. Виховання та навчальна практика в країнах Стародавнього Сходу

Під країнами Стародавнього Сходу розуміють стародавні рабовласницькі держави, що існували на території Південно-Східної Африки, Середньої, Східної і Південної Азії (III тис. до н. е. – середина I тис. до н. е.). Найбільші рабовласницькі деспотії Стародавнього Сходу сформувалися в басейнах великих річок, де природа створила сприятливі умови для землеробства: Єгипет – на басейнах Нілу; Вавилон й Ассирія – в долинах Тигру і Євфрату; Індія – в басейнах Інду і Гангу; Китай – на ріках Янцзи і Хуанхе. Створена першими рабовласницькими державами цивілізація виявила в подальшому величезний вплив на весь культурний розвиток людства.

Школа і виховання в умовах стародавніх цивілізацій Близького і Далекого Сходу розвивались під впливом різноманітних економічних, соціальних, культурних, етнічних, географічних та інших чинників. Хоча хронологічно ці цивілізації не співпадали, однак їм були властиві подібні риси, в тому числі й у сфері навчання й виховання.

Фактично завершився дописемний період історії, коли мова і піктографічне письмо як найважливіші способи передачі інформації (орієнтовно з III тисячоліття до н. е.) стали поступово доповнюватися писемністю – клинописною та ієрогліфічною. Виникнення і розвиток писемності стало найважливішим чинником розвитку школи. При переході від піктографічного письма до використання логограм, що передають не лише загальний зміст мови, але й розчленування її на окремі слова (стародавні єгипетські й китайські ієрогліфи, шумерська клинопис), письмо поступово перетворювалося в складну техніку, яка вимагала спеціального навчання.

Найдавнішим населенням Межиріччя (Месопотамії) було плем'я *шумерів*. За 4 тисячі років до нової ери в межиріччі Тигра і Євфрату виникли міста-держави – Шумер і Аккад, які існували до початку нової ери, а також стародавні держави, такі як Вавилон і Ассирія. Всі вони мали достатньо розвинену культуру. У них набули розвитку астрономія, математика, сільське господарство, була створена своєрідна писемність (*клинопис*), виникли різноманітні мистецтва.

Перші школи в містах Месопотамії виникли ще в III тисячолітті до н. е. у

зв'язку з потребами тогочасного господарства, культури в грамотних людях – писарях, які мали високий соціальний статус. Перші навчальні заклади, в яких готували писарів, називали *будинками табличок* (шумерська назва – *едуби*), що походить від назви глиняних табличок, на яких здійснювалося клинописання. Писали дерев'яним різцем на сирій глиняній табличці, яка потім обпалювалася і набувала міцності. На початку I тисячоліття до н. е. писарі стали користуватися дерев'яними табличками, покритими тонким шаром воску, на якому викарбовувалися клинописні знаки. *Клинопис* являв собою передачу інформації за допомогою комбінації різноманітних вертикальних і горизонтальних клиновидних рисок. Ця система письма була складною (нараховувала біля 600 знаків).

У Стародавньому Єгипті школи виникли у III тисячолітті до н. е. Приблизно у цей час тут виникає писемність. Єгиптяни використовували для письма *папірус* – папір, виготовлений з болотної рослини тієї ж назви. Письмо було *ієрогліфічним*, тобто – «священним» (ієрогліф – священний знак). Воно було дуже складним (нараховувало близько 700 різних ієрогліфів). Ієрогліфічне письмо поступово перетворюється на *ієратичне* (більш спрощені ієрогліфи).

Для підготовки грамотних людей (писців) було створено навчальні заклади при дворі фараона, державних установах, при храмах. Писарі використовували спрощений варіант письма – *ієратичне*.

У школах для жерців вивчали *ієрогліфічне письмо*. У цих школах все огорталося містикою, тут вчили відправляти релігійні культи, а також повідомляли відомості з математики, астрономії, географії, медицини, які трималися у таємниці від інших людей.

У II тисячолітті до н. е. виникають перші освітні заклади в Китаї. У цих школах навчалися обдаровані хлопці від 6–7 до 16–17-річного віку. Вивчали ієрогліфічне письмо (кількох тисяч ієрогліфів), стилістику й правила віршування, а також класичні книги.

Освіту вищого рівня в Стародавньому Китаї давали навчальні заклади, які відкривали філософи. Першим, хто відкрив такий заклад, був давньокитайський філософ, педагог і мораліст **Конфуцій** (551–479 рр. до н. е.), засновник релігійно-морального вчення *конфуціанства*. Основу його педагогічних ідей слугувало трактування ним питань етики й управління державою. Особливу увагу він звертав на моральне самовдосконалення людини.

На початку II століття н. е. китайці винайшли *папір*.

Історія Стародавньої Індії умовно поділяється на два періоди: дравідсько-арійський – до VI ст. до н. е. і буддистський – з VI ст. до н. е. Особливістю індійської культури була її замкнутість.

У II–I тисячоліттях до н. е. на територію Індії вторглися арійські племена зі Стародавньої Персії. Стосунки між корінним населенням і завойовниками-аріями породили лад, що пізніше одержав назву кастового: все населення Стародавньої Індії стало розділятися на чотири касты. Нашадків аріїв утворювали три вищі касты: *брахманів* (жерців), *кшатрійів* (воїнів) і *вайшів* (селян-общинників, ремісників, торговців). Четвертою – нижчою – кастою були

шудри (наймані робітники, слуги, раби). Відповідно до цього соціального розподілу, виховання й навчання дітей ґрунтувалося на ідеї, згідно з якою кожна людина повинна розвивати свої моральні, фізичні й розумові якості так, щоб стати повноправним членом своєї касты. У брахманів провідними якостями особистості вважалися праведність і чистота помислів, у кшатрійів – мужність і сміливість, у вайші – працьовитість і терпіння, у шудри – покірність і слухняність.

1.2. Виховання й шкільна освіта в державах Стародавньої Греції

Найвищого розвитку культура епохи рабовласництва досягла в державах Стародавньої Греції й Риму, які виникли на торгових шляхах між країнами Середземномор'я і Сходу.

Економічний і культурний розвиток рабовласницьких міст-держав давньої Греції розпочинається у VI – IV ст. до н. е. У цей час високого розвитку досягла філософія, в надрах якої закладались основи різних спеціальних галузей знань; утворилось декілька систем виховання підростаючого покоління.

У Стародавній Греції, яка складалась з невеликих рабовласницьких держав-міст, найбільш оригінальними системами виховання були Спартанська та Афінська.

Спарта займала південно-східну частину півострова Пелопоннесу, де було мало зручних гаваней, зовнішня торгівля, техніка і наука перебували на низькому рівні, а життя населення носило замкнутий характер. У країні домінувало землеробство, яке спиралось на працю рабів. Незначне напіввільне населення займалось ремісництвом. У Спарті на 9 тис. родин рабовласників (*спартіатів*) припадало понад 250 тис. рабів, які часто повставали. Це завжди непокоїло володарів Спарты, примушуючи їх повсякчас бути напоготові, виявляти жорстокість і насильство по відношенню до рабів. Виховання здійснювалося державою, яка переслідувала завдання підготовки з дітей стійких та загартованих спартіатів-воїнів, майбутніх рабовласників. Освіта була привілеєм спартіатів. Від народження до 7 років діти виховувалися в сім'ї, потім до 30 років людина постійно перебувала в системі державної опіки.

З 7 до 18 років хлопці-спартіати об'єднувалися в загони – *агели*. Вони навчалися читати й писати, але все виховання мало єдину мету: виховання бездоганної слухняності, витривалості й науки перемагати. Державний контроль над вихованням здійснювався у формі періодично організованих змагань (*агони*). Молодь отримувала право носіння зброї й участі в так званих *криптіях* (систематичні напади на рабів). З 18-ти до 20-ти років юнаки перебували в *ефебії* (обов'язкова військова служба). Молоді люди віком 20–30 рр. отримували право жити сімейним життям, але громадська зрілість розпочиналась з 30 років.

Щодо виховання спартанських дівчат, то воно мало чим відрізнялося від виховання юнаків. Вони також отримували військово-фізичну підготовку. Під час військових походів чоловіків спартанські жінки повинні були тримати в покорі рабів, охороняти місто-державу.

Афінська система виховання залишила слід в історії педагогіки як провісниця високої духовної культури, формування гармонійної людини, основними якостями якої були духовне багатство, моральна чистота та фізична досконалість.

Саме в Афінах виникла ідея гармонійного розвитку особистості як мети виховання («*калокагатія*»). На відміну від Спарти, в Афінах значного розвитку набули різні ремесла і торгівля. Високого рівня досягли архітектура, скульптура, живопис, художня література, історія, географія, математика, філософські науки. Особливості економічного становища і політичного життя населення знайшли своє відображення в системі виховання дітей і молоді. Афінська система виховання, як і спартанська, також здійснювалась в інтересах рабовласників, але була більш різноманітною.

До семи років діти обох статей виховувались вдома, в сім'ях. Потім хлопчики вступали до школи, а дівчатка проводили весь час у жіночій половині будинку – *гінекеї*. Тут їх навчали читати, писати, грати на музичних інструментах, а головне – займатися рукоділлям. Після шлюбу в становищі дівчат практично нічого не змінювалось: вони переходили з однієї *гінекеї* в іншу.

Тим часом хлопчики 7–14 років навчалися у *школі граматиста і кіфариста*. Заняття проводили вчителі, яких називали *дидаскалами* (від грецького слова «дидаско» – навчаю) У *школі граматиста* вчили писати, читати та лічити. Використовувався буквоскладальний метод навчання грамоти. Діти заучували напам'ять літери за їх назвами (альфа, бета, гамма та ін.), потім складали їх у склади, слова писали на навощених дощечках паличкою (*стилем*). Лічили на пальцях, камінцях і рахівницях. У *школі кіфариста* (музики) учням, крім елементарної грамоти, надавали літературну освіту і естетичне виховання. Ці школи були приватними і платними.

У *школі палестрі* (школі боротьби) підлітки 12–16 років навчалися п'ятиборству (біг, стрибки, боротьба, кидання диска і списа), а також плаванню. З ними проводили бесіди з політичних і моральних питань. Фізичним вихованням і бесідами в палестрі займалися найбільш відомі громадяни держави.

Юнаки 16–18 років з родин найзаможніших аристократів виховувалися в *гімнасіях*, де вивчали філософію, політику, літературу, для того щоб підготуватися до участі в керуванні державою.

Юнаки 18–20 років готувалися до військової служби в групах *ефебів*, де продовжувалося їх військово-фізичне виховання. Вони вивчали зброю, морську справу, фортифікацію, військові статuti, закони держави, брали участь у громадських святах і театральних виставах. Здібніші юнаки продовжували навчання ще майже 10 років в *академії* (започаткована Сократом для підготовки філософів і політиків).

1.3. Зародження педагогічної теорії в філософських вченнях древньогрецьких мислителів

В Афінах зародилися перші педагогічні теорії. Найвидатніші філософи того часу були одночасно і виразниками педагогічних ідей античного світу.

Сократ (469–399 рр. до н. е.) – син ремісника, став ідеологом великої земельної аристократії. Заперечував пізнання світу і природи через їх недоступність людському розуму, намагався довести, що люди повинні пізнавати лише самих себе і вдосконалювати свою мораль. На його думку, це і було метою виховання. Сократ вів бесіди з питань моралі на площах, заставляв своїх слухачів шляхом запитань і відповідей знаходити «істину», сам при цьому не пропонував готових положень і висновків. Такий стиль ведення бесід зі слухачами став називатись сократівським, а з часом – евристичним.

Платон (427–347 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ, об'єктивний ідеаліст, ідеолог рабовласницької аристократії, учень Сократа. У творах «*Держава*», «*Закон*» Платон накреслив проект нової системи виховання дітей і молоді в рабовласницькій державі. За його теорією, діти до 7 років повинні виховуватись на «майданчиках» біля храмів, де жінки-виховательки, призначені державою, розвивають їх за допомогою ігор, казок, пісень, бесід тощо. З 7 до 12 років діти відвідують державну школу, де вчать читати, писати, лічити, музиці й співу. Для дітей 12–16 років пропонується школа фізичного виховання – *палестра* – з гімнастичними вправами. При цьому нездібні діти відсіваються в ряди землеробів і ремісників. З 18 до 20 років – *ефебія* – посилена військово-гімнастична підготовка. З 20-ти років юнаки, які не виявили здібностей до наук, ставали воїнами, а ті, що залишилися, до 30 років вивчають такі науки, як арифметика, геометрія, астрономія, музика. Вони готуються до виконання важливих державних доручень. Особи віком від 30 до 35 р., найздібніші і найдобросовісніші, можуть продовжувати вдосконалювати свою освіту, щоб потім стати керівниками держави. Після 50-ти років вони звільняються від керівництва державою і можуть далі самовдосконалюватись.

Виховання жінок, на думку Платона, повинно бути таке ж саме, як і в Спарті. Щодо виховання рабів, то Платон рекомендує ставитись до них суворо, карати за будь-які проступки, об'єднувати в групи за ознакою різномов'я, щоб вони не могли спілкуватися між собою. Він з презирством ставився до фізичної праці, вважаючи, що для дітей рабовласників трудове виховання не потрібне.

Проте Платон висунув ряд цікавих думок, зокрема про необхідність виховання дітей дошкільного віку, фізичне виховання, розширення програми навчання, створення державної системи виховання, освіти для дорослих і самовдосконалення людини протягом життя.

Арістотель (384–322 рр. до н. е.) – учень Платона, давньогрецький філософ і педагог, автор наукових праць у галузі філософії, політики, етики, естетики, природознавства. Він був вихователем О. Македонського. Вперше вивів основні положення логіки. У 335 р. до н. е. заснував в Афінах філософську школу – *Лікей*.

На його думку, метою виховання є розвиток в людині вищих якостей душі – розумової і вольової. Виховання повинно здійснюватись державою, яка визначає його мету, завдання і зміст.

Арістотель пропонує власну вікову періодизацію:

- від народження до 7 років;
- від 7 до 14 років (початок статевої зрілості);
- від початку статевої зрілості до 21 року.

Така періодизація, на думку Арістотеля, відповідає природі людини.

До 7 років дитина виховується в сім'ї, де батьки повинні її загартовувати, виховувати засобами гри, казки, музики, моральних бесід. Від 7 до 14 років діти повинні відвідувати державні школи, в яких займаються фізичними вправами, музикою, вчать читати, лічити. Від 14 до 21 року підлітки та юнаки здобувають в школах середню освіту, яка включає знання з літератури, історії, філософії, математики, астрономії, музики. Такий зміст виховання і освіти Арістотель пропонував для хлопців. Проте для дівчат ця програма навчання була обмеженою.

Платон і Арістотель дотримувались думки, що естетичне, моральне виховання є свідченням гармонії, а реальні її вияви видно у граматиці, математиці, астрономії, спорті.

Демокрит (460–370 до н. е.) – давньогрецький філософ матеріаліст. Створив атомістичну теорію, визнавав пізнання світу. У своїх працях багато уваги приділяв проблемам виховання. Демокрит відстоював принципи природовідповідності, гармонійного розвитку людини; великого значення надавав трудовому вихованню дітей і молоді, використанню вправ у вихованні моральної поведінки. Мета виховання, на думку Демокрита, – підготувати молодь до реального життя на землі. Основним у вихованні має бути оволодіння знаннями про природу.

1.4. Виховання, школа і педагогічна думка в Стародавньому Римі

Римська система виховання (сукупність форм і методів виховання й навчання) сформувалась до VI ст. н. е. і змінювалася відповідно до змін в житті Римської рабовласницької держави.

Рим був заснований у 752 році до н. е. У кінці VI ст. до н. е. сформувалася Римська республіка, яка впродовж тисячоліття здійснювала загарбницькі війни. З 31 року до н. е. Рим став столицею великої імперії, містом, з мільйонним населенням. У Стародавньому Римі існувала змішана греко-римська культура, багато освічених римлян володіли грецькою мовою.

Римська система виховання й навчання склалась в VI–V ст. до н. е. і відповідала розвитку рабовласницького ладу. Це був період розвитку рабовласництва і класового розшарування населення (*патриції* – рабовласники; *плебеї* – вільне населення; *раби*). Соціально-класове розшарування населення Давнього Риму наклало свій відбиток і на систему виховання. Для бідного населення тут існували *елементарні школи* (приватні, платні), для дітей привілейованих верств населення – *граматичні школи*.

Значно пізніше у Римі з'явилися *риторські школи*, в яких діти знаті готувалися до державної діяльності. Вони вивчали риторику, філософію, правознавство, грецьку мову, математику, музику. Навчання в школах було платним. У середині I-го тис. до н. е. приватні граматичні й риторські школи були перетворені в державні. Навчання було підпорядковане важливому виховному завданню – підготовка римського громадянина, здатного пожертвувати всім заради свого роду і своєї держави, хороброго воїна, який з презирством ставиться до всього іноземного, найперше до рабів, а також консервативного політика, ощадливого землевласника.

У перші століття нашої ери в Римській імперії сформувався стійкий шкільний канон, що передбачав зміст освіти, порядок і методи його засвоєння. Римський письменник і вчений *Варрон* (116–27 рр. до н. е.) відзначав дев'ять основних шкільних навчальних предметів: *граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію, музику, медицину і архітектуру*. До V ст. нашої ери зі шкільного курсу поступово були вилучені медицина й архітектура, тим самим сформувалися «сім вільних мистецтв», що стали серцевиною освіти в епоху середньовіччя. Шкільні навчальні предмети отримали назву «вільних мистецтв», оскільки призначалися для дітей вільних громадян. У кінці Римської імперії утвердився поділ шкільного курсу «семи вільних мистецтв» на дві частини – *тривіум* (граматика, риторика, діалектика) і *квадривіум* (арифметика, геометрія, астрономія, музика).

Проголошення християнства державною релігією Римської імперії спричинило різку зміну змісту навчання і виховання дітей у школах. Християнство надало школі яскраво забарвленого релігійного характеру, що знижувало рівень розумового виховання підростаючих поколінь.

Марк Фабій Квінтіліан (42–118 рр. н. е.) (за іншими джерелами бл. 35 – кінець I-го століття) – давньоримський педагог, ритор (вчитель красномовства). Освіту здобув у риторській школі, після закінчення якої працював юристом, а пізніше відкрив риторську школу в Римі, яка користувалась успіхом і згодом стала державною. Квінтіліан був першим педагогом, який отримував заробітну плату з імперської казни. Автор праці «Виховання оратора» (за іншими джерелами «Повчання оратору» або «Настанови риторського мистецтва») в 12 книгах. Це перший педагогічний твір, написаний на матеріалі з практичного досвіду. Цю працю вивчали в усіх риторичних школах, як давньоримських, так і середньовічних, нарівні з творами Цицерона, на неї посилалися у творах доби Відродження. Квінтіліан сформулював низку вимог до вчителів, які в усьому повинні бути прикладом для вихованців. Учитель повинен бути освіченим, витриманим, не розкидатися нагородами і покараннями, уважно вивчати дітей і любити їх. Педагогічні ідеї Квінтіліана мали значний вплив на педагогіку гуманізму епохи Відродження.

Контрольні завдання для СРС

1. Визначте відмінності спартанської й афінської систем виховання.
 2. Проаналізуйте філософські ідеї, покладені в основу педагогічної системи Платона.
 3. Визначте мету і завдання виховання за Арістотелем.
 4. Охарактеризуйте вікову періодизацію, запропоновану Арістотелем, і особливості навчання й виховання в кожному з вікових періодів.
 5. Назвіть основні проблеми виховання, висвітлені у творах Демокріта.
 6. Проаналізуйте особливості освітньої системи Стародавнього Риму.
 7. Визначте основні етапи освіти й виховання в Стародавньому Римі.
 8. Проаналізуйте вимоги до педагога сформульовані М.Ф. Квінтіліаном?
- Визначте історико-педагогічну цінність цих вимог.

ТЕМА 2

ВИХОВАННЯ Й ОСВІТА В ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ

План

- 2.1. Особливості освітньо-виховної практики та педагогічної думки в епоху Середньовіччя
- 2.2. Розвиток університетської освіти в епоху Середньовіччя
- 2.3. Школа і педагогічна думка в Європі в епоху Відродження
- 2.4. Реформація. Єзуїтське виховання

2.1. Особливості освітньо-виховної практики та педагогічної думки в епоху Середньовіччя

У 476 р. знесилена внутрішніми суперечностями рабовласницького ладу, Римська імперія рухнула під натиском германських племен. Західна частина розпалась на низку варварських держав, Східна – ввійшла в історію під назвою Візантія. З того часу в історії Центральної, Західної і Південної Європи почався новий період, умовно названий Середньовіччям (V–XVI ст.), для якого було характерним безроздільне панування феодальних суспільних відносин. Панівними групами стали феодали і духовенство, які володіли всією землею і експлуатували підвладних їм селян. Епоха Середньовіччя успадкувала від Римської імперії християнську релігію в її західному різновиді – *католицизм* (з 1054 р.). Християнська церква стала головною ідеологічною силою, яка вплинула на розвиток культури й освіти. Церква негативно сприйняла античну культуру, вважаючи її гріховною. *Аскетизм*, ставши офіційною ідеологією, проповідував байдужість до світських благ і покору владі.

На відміну від античності, коли виховання дітей і юнаків було спрямоване на формування повноцінного громадянина полісу й держави, в Середні Віки наголос робився на їх залученні до християнських цінностей об'єднаного Святим Духом єдиного світу. Античному ідеалу фізичної сили і краси християнство протиставляло людину, стурбовану спасінням душі, самовихованням внутрішнього, а не зовнішнього початку.

Середні віки – великий історичний пласт, який охоплює понад дванадцять століть. У межах Середньовіччя найчастіше виділяють три періоди: V – X ст. – раннє Середньовіччя, XI – XIII ст. – розвинене або «високе» Середньовіччя і XIV – XVI ст. – пізнє Середньовіччя, відоме як епоха Відродження.

Культурна спадщина Середньовіччя в історії людства є надзвичайно багата. Відомі зразки іконопису, поява готичного і романського стилю в архітектурі, неперевершені шедеври живопису Леонардо да Вінчі, Мікеланджело та ін., поезії Петрарки і Данте. Саме в епоху Середньовіччя з'являється категорія людей, які володіли знаннями, – вчених.

Освітні заклади епохи Середньовіччя. Усі існуючі в ті часи школи знаходилися на утриманні церкви. Школи були трьох типів:

- *монастирські*, які відкривалися при монастирях для хлопчиків, що

готувалися до релігійної діяльності (так звані «внутрішні школи»), та для синів світських феодалів («зовнішні школи»);

– *єпископські* чи *кафедральні (соборні)*, що відкривалися при єпископських резиденціях і також поділялися на дві категорії;

– *церковно-приходські (парафіяльні)* школи, які утримувалися повітовими священиками.

Церковно-приходські та «зовнішні» монастирські і єпископські школи відвідували хлопчики віком від 7 до 15 років. Тут їх навчали читати, писати, рахувати і церковному співу. Всі учні вчилися в одному приміщенні, але кожен виконував індивідуальне завдання. Точно встановленого строку навчання і навчальних програм не існувало. Спочатку учні зазубрювали молитви і псалми, а потім вчилися читати релігійні книги, писати, співати, вивчали арифметику (додавання, віднімання, множення. Навчання проводилось *катехізичним способом*. Учні заучували відповіді та запитання, що ставив учитель. Дещо ширшим був зміст навчання у «внутрішніх» школах. Від своїх служителів церква вимагала: знати молитви, вміти читати латиною Євангеліє, знати процес проходження церковних ритуалів.

У своїх школах церква не могла обійтися без деяких елементів світської освіти, яку феодалське суспільство успадкувало від Давнього Світу. Пристосовавши їх до своїх потреб, церква стала мимовільною їхньою хранителькою. Античні дисципліни, що викладалися в церковних школах, називались «*сім вільних мистецтв*». Під ними розумілися: граматики, риторика, діалектика («*тривіум*») та арифметика, геометрія, астрономія, музика («*квадривіум*»).

На межі XI–XII ст. церковні школи перестали задовольняти потреби суспільства в освічених людях. У цей період відбувається швидкий ріст та розвиток середньовічних міст. З часом міста почали відчувати велику потребу в освічених людях, які вміли б укладати торгівельні домовленості, працювати в органах місцевого самоврядування, складати різні ділові папери. Ця потреба викликала до життя нові типи шкіл, головною особливістю яких було те, що вони створювалися приватними особами, тобто не утримувалися за рахунок церкви. Міські купці і ремісники були невдоволені як монополією церкви на школу, так і релігійним навчанням і вихованням дітей. Тому вони вимагали відкриття своїх (*гільдійські* та *цехові*) шкіл, в яких навчання дітей проводилось би їх рідною мовою і допомагало б їм надалі у торгівельних справах та розвитку різних ремесел. Поступово такі школи були перетворені на *міські початкові*, які утримувались коштом міського самоврядування (магістрату). У цих школах учні вчилися читати, писати, лічити та знайомилися з основами релігійних знань. Викладачів цих шкіл називали *магістрами*. Існували вони на кошти, які вносилися учнями у вигляді платні за навчання.

Система лицарського виховання. Постійні збройні сутички між сусідами-феодалами викликали до життя особливий тип військово-фізичного, лицарського виховання. Лицарі створили для своїх дітей систему світського виховання, в якій «семи вільним мистецтвам» шкільної освіти протиставлялись

«сім лицарських добродітностей». Саме вони і являли собою зміст виховання та навчання хлопчиків. До цієї системи виховання належали: верхова їзда, плавання, стрільба з лука, кидання списа, фехтування, полювання, гра в шахи, вміння складати вірші, співати й грати на музичних інструментах.

Освіта дівчат. Виховання та освіта жінок в епоху середньовічного феодалізму мали кастовий характер. Дівчата знатного походження виховувались в сім'ї під наглядом матері чи спеціальних виховательок. Подекуди їх навчали читанню та письму ченці з найближчого монастиря. Широко практикувалось також віддавати дівчаток із заможних сімей на виховання до жіночих монастирів, де вони знаходилися протягом кількох років. Все навчання в монастирях було підпорядковане підготовці жінки до виконання її основної функції: бути гідною дружиною, матір'ю, господинею. У монастирі дівчат навчали латинській мові, історії, географії, міфології, арифметиці, теології, привчали до шляхетного поводження в світському товаристві. Молоді жінки повинні були навчитися танцювати, вишукано схилитися в реверансі, грати на лютні (струнний щипковий інструмент східного походження) та клавесині (струнний клавішно-щипковий інструмент з кількома клавіатурами), підтримувати бесіду на визначену тему з двома чи трьома подругами. До змісту навчання входило навіть оволодіння мистецтвом користування віялом. Їх знайомили з основними правилами ведення домашнього господарства.

2.2. Розвиток університетської освіти в епоху Середньовіччя

У зв'язку з необхідністю поширення знань і з економічним розвитком Європи в XII ст. почала складатися особлива форма вищих навчальних закладів – *університети* (від лат. «universitas» – об'єднання, сукупність).

Вчені люди, які мандрували Європою в цей час, стали звичним явищем. Серед них значну частину складали так звані *ваганти* (від латинського дієслова «vagari» – бродити), які являли собою культурну верхівку середньовічного учнівства. Це були шукачі кращої школи з кращою ученістю. Університети виникали по всій Європі: у Болоньї (1158), Оксфорді (1168), Кембриджі (1209), Празі (1348) та в інших містах.

Навчання в середньовічному університеті велося латинською мовою. Всі викладачі об'єднувались в особливі організації, так звані *факультети* (від лат. «facultas» – здібності). Пізніше під словом «факультет» почали розуміти те відділення університету, на якому викладалась та чи інша галузь знань.

Університети мали чотири факультети: «підготовчий», або «артистичний» (філософський) (лат. – мистецтво) – найбільш численний. Це був загальноосвітній факультет зі строком навчання 5–7 років, протягом яких вивчались «сім вільних мистецтв». Крім того було ще три «старших» факультети: медичний, юридичний, богословський (строк навчання 5–6 років), на які студентів приймали лише по закінченні «артистичного» факультету. Кожен факультет, як і сьогодні, очолював *декан* (лат. – десятник), а університет загалом – *ректор* (лат. – керівник).

В університеті присвоювались наукові ступені: *бакалавр* (випускникам

факультету, що витримали іспит з тривіуму); *ліценціат* (тим, хто витримав іспит з квадривіуму); *магістр* (ступінь випускників філософських факультетів). Магістрант після складання іспитів мав прочитати лекцію (лат. – читання) і провести диспут (лат. – суперечка), на якому мав викласти свої погляди, вислухати заперечення, спростувати їх. Для того, щоб здобути вище звання «доктора наук», потрібно закінчити повний курс навчання в університеті (10–13 років). Основними методами навчання в університетах були лекції і диспути; студенти (лат. – ретельно навчаються) виконували багато вправ і писали письмові роботи – *трактати* (лат. – розгляд), у яких досліджували (розглядали) певні наукові проблеми. Студенти складали іспити (лат. – випробування), які були тривалими й виснажливими.

Середньовічні університети були автономними установами, які мали органи самоврядування. Ректор університету обирався на загальних зборах. Завдяки своєму статусові, університети відігравали значну роль у розвитку культури, руйнуванні феодальної обмеженості.

2.3. Школа і педагогічна думка в Європі в епоху Відродження

Розвиток виробництва і розпад феодалізму в країнах Західної та Центральної Європи в XIV–XVI ст. зумовили розквіт науки, техніки, культури і мистецтва. Цей період називають епохою Відродження (Ренесансу), характерною ознакою якої є *гуманізм* (прогресивний рух епохи Відродження, спрямований на утвердження моральних прав людини на земне щастя, чуттєві радощі та вільний вияв її прагнень і бажань), що підносить людину в суспільстві, бореться проти її приниження. *Класичні ідеали людини Середньовіччя – аскета-ченця чи лицаря-воїна – заступає новий ідеал яскравої, сильної особистості, яка, прагнучи досягти щастя на землі, розвиває й утверджує творчі здібності своєї активної натури.*

Гуманізм епохи Відродження відбився як у поглядах на виховання, так і на організації практичної роботи школи. Гуманістична педагогіка характеризувалась повагою до дітей, протестом проти фізичних покарань, прагненням до вдосконалення здібностей дітей. У школах значну увагу приділяли естетичному вихованню, вивченню латинської і грецької мов, а також математики, астрономії, механіки, природознавства, географії, літератури, мистецтва.

Одним з найяскравіших представників епохи Відродження є італійський педагог-гуманіст **Вітторіно да Фельтре** (1378–1446). У 1424 р. відкрив при дворі герцога Гонзага в Мантуї школу-інтернат, в якій навчались діти герцога і його ближніх, а також діти бідних батьків, які утримувались за рахунок Вітторіно да Фельтре. Ця школа знаходилась на березі мальовничого озера, кімнати в ній були світлими, просторими. Школа називалась «*Будинком радості*». Самою назвою Вітторіно да Фельтре підкреслював відмінність своєї школи від середньовічної аскетичної школи. Велика увага надавалась фізичному вихованню: діти займались верховою їздою, плаванням, гімнастикою, фехтуванням. Тілесні покарання допускались лише за

антиморальні дії вихованців. Вивчались давні мови, римська і грецька літератури. Діти вивчали математику, у викладанні якої мали місце наочні посібники і практичні роботи. Школа Вітторіно да Фельтре користувалась популярністю, вона була зразком для створення нових гуманістичних шкіл в різних країнах Західної Європи.

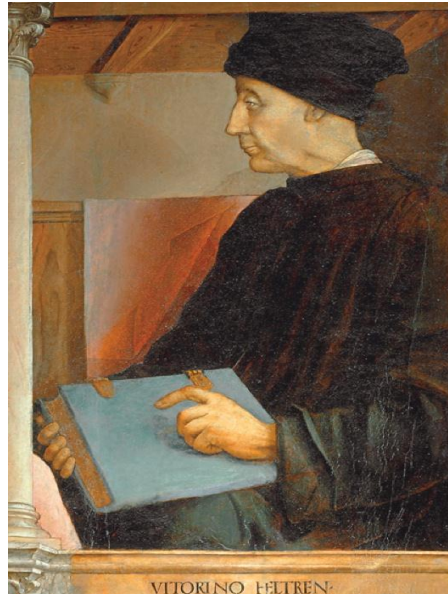

Рис. 2.1 – Вітторіно да Фельтре

Поєднання навчання з продуктивною працею (Томас Мор, Томазо Кампанелла). Думка про виховання молодого покоління в процесі трудової діяльності була, вперше висловлена англійським гуманістом і політичним діячем **Томасом Мором** (1478–1535). Він був англійським письменником утопічного соціалізму. Навчався в Оксфордському університеті, був вибраний у парламент, заарештований, відправлений до в'язниці і страчений за відмову дати присягу королю як голові церкви і за виступ на захист верховної влади папи.

У творі «*Золота книга про найкращий люд і про новий острів "Утопія"*» намалював картину ідеального суспільного ладу, де була відсутня приватна власність, панувала суспільна організація виробництва і розподілу. У змальованій Т. Мором картині держава піклується про освіту і виховання своїх громадян. Навчання є загальним для дітей обох статей, ведеться рідною мовою. Поряд з елементарною освітою учням даються знання з музики, діалектики, науки числа і виміру, а також астрономії. Молодь виховується в дусі гуманістичної моралі, фізичного розвитку, підготовки до трудової діяльності. Землеробство вивчається теоретично в школі і практично на полях. Люди, які займаються наукою, звільнені від фізичної праці, а ті, які не виправдовують покладених надій, повертаються до землеробства і ремесел. Все доросле населення Утопії може на дозвіллі займатися наукою і мистецтвом в спеціально відведених для цього місцях.

Т. Мор проголошує принципи загального навчання, рівноправної освіти для обох статей, висловлює думку про організацію самоосвіти, підкреслює

велику роль праці у вихованні дітей, вперше висловлює думку про знищення протилежності між фізичною та розумовою працею.

Рис. 2.2 – Томас Мор

Ще одним представником утопічного соціалізму був італійський мислитель **Томазо Кампанелла** (1568–1639). У 15 років пішов у монастир ордену домініканців, де познайомився з творами античних мислителів, середньовічних теологів і натурфілософів епохи Відродження. Вільнодумство Кампанелли, виступи на захист натурфілософії викликали переслідування з боку інквізиції. За участь у змові проти іспанського гніту в Неаполітанському королівстві і спробу заснувати демократичну республіку Кампанелла був у 1602 р. засуджений до вічного ув'язнення, однак у 1629 р. звільнений і виїхав у Францію.

У творі «*Місто Сонця*» (1602 р.) показав ідеальний суспільний лад, при якому люди живуть на засадах повної політичної і економічної рівності. Приватна власність і гроші відсутні. Всі члени суспільства зобов'язані займатись сільськогосподарською і ремісничою працею не більше чотирьох годин на день. Найздібніші займаються наукою і мистецтвом.

Рис. 2.3 – Томазо Кампанелла

Гуманістичні ідеї освіти й виховання (Ф. Рабле, Е. Роттердамський, М. Монтень)

Франсуа Рабле (1494–1553), французький письменник-гуманіст, один з найвидатніших представників педагогічної думки епохи Відродження. У своєму романі «Гаргантюа і Пантагрюель» він піддав критиці схоластичне навчання, показав його порожність і нікчемність. Виклав свою систему виховання, в якій показав навчання, засноване на вільному інтересі та активності дитини. Джерелом знань служать не тільки книги, а й вивчення природи шляхом безпосереднього спостереження, бесіди, які збуджують дитячу думку, а також широке знайомство з оточуючим життям. Ф. Рабле пропонує давати дітям універсальні знання (мови, математика, астрономія, природознавство, історія, право, фізичне виховання). Важливою складовою частиною різнобічного виховання він вважав мистецтво.

Рис. 2.4 – Франсуа Рабле

Еразм Роттердамський (1469–1536) – нідерландський педагог-гуманіст. Народився в Роттердамі, в молодості декілька років провів у монастирі. Більшу частину життя провів у подорожах, був у Франції, Англії, Італії, Німеччині, Нідерландах, Швейцарії. Його головні роботи: памфлети «Християнський государ», «Скарга миру», «Похвала глупоті», «Грубі вчителі», «Домашні бесіди» та ін. У памфлеті «Похвала глупоті» Еразм Роттердамський змалював жахливу картину тогочасного життя народу, піддавши гострій критиці стан освіти, навчання, виховання дітей і молоді у багатьох країнах Європи. Він вимагав реформ, які б сприяли розвитку справжньої освіти і виховання.

Рис. 2.5 – Еразм Роттердамський

Мішель Ейкем де Монтень (1533–1592) – французький філософ і письменник епохи Відродження. Народився в багатій освіченій купецькій сім'ї. Стверджував, що всі релігії, в тому числі й християнська, являють собою вигадку людей і спрямовані на те, щоб тримати в покорі народ. Вони завжди приносили людям шкоду, провокуючи в них такі якості, як фанатизм та нетерпимість. М. Монтень виступає за справжню науку, яка вивчає не книги, а речі, не займається пустими роздумами, а спирається на досвід і надприродне, розумне пояснення фактів. Вважав, що освіта повинна розвивати розум учнів, самостійність їх думок, критичне ставлення до будь-яких поглядів і авторитетів. Саме основне, на думку М. Монтеня, прищепити смак і любов до наук. Наставник має виховувати в дітях критичне ставлення до матеріалу, який вивчається, а також до самого себе. Поряд з розвитком розуму найважливішим завданням, він вважав, є виховання високих моральних якостей дітей. М. Монтень різко виступав проти християнської аскетичної етики, вимагав, щоб учням викладалась філософія, наповнена оптимізмом.

Рис. 2.6 – Мішель Ейкем де Монтень

2.4. Реформація. Єзуїтське виховання

Реформація (лат. – перетворення, поліпшення) – одна з течій релігійного руху в окремих країнах Західної Європи (XVI ст.). Діячами Реформації були Ян Гус (Чехія), Мартін Лютер (Німеччина), Жан Кальвін (Франція). За доби Реформації виникає третє відгалуження християнської релігії – протестантизм (лат. – протестуючий, незгодний). Незважаючи на те, що як Відродження, так і Реформація виступали проти ідеології й інститутів феодалізму, що стримував суспільний рух, за своїми ідеями це були протилежні рухи. Реформація, спрямована проти середньовічної католицької церкви, вимагала перебудови релігійної свідомості мас у дусі християнського віровчення. Єдиним джерелом віровчення протестантизм визнає Біблію і вимагає, щоб її зміст був доступним і зрозумілим усім віруючим, щоб кожен з них міг читати, вивчати Біблію рідною мовою. Щоб реалізувати цю вимогу, треба дати всім віруючим початкову освіту рідною мовою, навчання зробити обов'язковим, а Біблію перекладати національними мовами. Одже, Реформація висунула і частково реалізувала вимогу початкового навчання всіх дітей віруючих протестантів рідною мовою.

У середніх школах періоду Реформації основними предметами були латинська, грецька і давньоєврейська мови, бо цими мовами були написані Священні книги. Новий тип тогочасної середньої школи дістав назву латинської школи (викладання велося на латинській мові) з новим предметом Законом Божим. Однією з перших найвідоміших латинських шкіл була десятирічна школа, очолювана німецьким педагогом-гуманістом **Йоганном Штурмом** (1507–1589) у Страсбурзі (1537), що започаткувала класичні гімназії. Він завідував нею впродовж 45 років, перетворивши її з відсталого на найбільш відому школу того часу. Гімназію Й. Штурма було реорганізовано в академію (1566) з правом присудження ступенів бакалавра і магістра.

Латинська школа підготовки молоді до т. зв. «учених» професій та недільна катехізація дітей – такими були підсумки педагогічних нововведень Реформації.

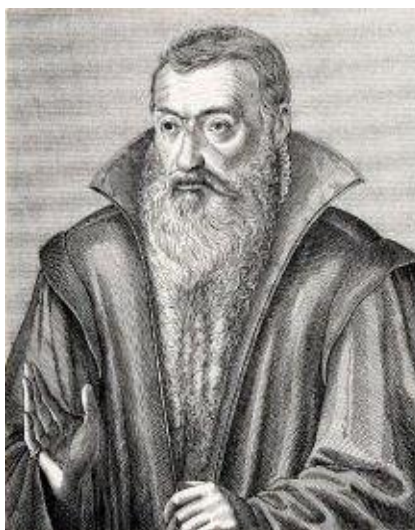

Рис. 2.7 – Йоган Штурм

Видатним педагогом періоду Реформації був **Вольфганг Ратке** (латинізоване прізвище Ратіхій (1571–1635)). Теологію та філософію вивчав в університеті м. Росток. Він був прихильником природовіповідного виховання і спільного навчання рідною мовою учнів, з широким використанням різних наочних посібників. У навчальному процесі дотримувався принципу «від конкретного до абстрактного», вважав за необхідне систематично повторювати вивчений матеріал і виконувати вправи, підтримувати в учнів інтерес до знань.

В. Ратке – автор низки методичних праць і шкільних підручників, один з перших поборників звукового методу навчання грамоти. Він розробив систему правил навчання – стислих, лаконічних. Більшість правил навчання, сформульованих В. Ратке, близькі до дидактичних засад, пізніше обґрунтованих Я.А. Комснським у праці «Велика дидактика», у якій є посилення на твори В. Ратке.

Рис. 2.8 – Вольфганг Ратке

Філіпп Меланхтон (псевдонім, справжнє прізвище Шварцерд (1497–1560)) – німецький гуманіст, теолог і педагог, діяч Реформації, соратник М. Лютера. Був вихований у дусі ідей гуманізму. Як головний теолог Реформації, Меланхтон проголосив Біблію основою духовного життя, опублікував низку творів з коментарями і поясненнями її змісту. Читання Біблії, стверджував він, змінює людину, даючи їй стимул любити Бога і ближнього. Чим більше людина пізнає Бога, тим міцнішою стає її віра.

Педагогічні погляди Меланхтона формувалися під впливом античних мислителів (М.Ф. Квінтіліана) та педагогів-гуманістів епохи Відродження (Вітторіно да Фельтре). Він був прихильником класичної освіти, грецьку, латинську, давньоєврейську мови розглядав як необхідний інструмент для вивчення неоціненної спадщини античних авторів. Саме вона допомагає формувати цілісну людську особистість, набувати життєвої мудрості, високих

моральних рис. Меланхтон зробив чимало для реформування німецьких молодших і вищих шкіл відповідно до вимог протестантизму (створив нові підручники з граматики, логіки, риторики, історії, етики, природознавства та інших предметів, за якими навчались до XVIII ст.).

За пропозиціями Меланхтона були реорганізовані університети в Лейпцигу, Гейдельберзі, Тюбінгені, Ростоку, а також відкриті нові в Кенігсберзі, Марбурзі, Іені. Меланхтону належить план організації шкільної системи в Саксонії (1528), який став зразком для багатьох інших німецьких держав. Для шкіл і університетів, відкритих в епоху Реформації, Меланхтон склав нові підручники з граматики, логіки, риторики, історії, етики, природознавства та інших предметів.

Заслуги Меланхтона як фундатора й реформатора німецького шкільництва є неоціненними. Невипадково за свій внесок у розвиток народної освіти він отримав почесний титул «Учитель Німеччини», з яким увійшов до історії.

Рис. 2.9 – Філіпп Меланхтон

Єзуїтська система виховання в період Контрреформації. На протипагу протестантизму 1534 р. створено духовний католицький орден єзуїтів (Товариство Ісуса), засновником якого став іспанський офіцер **Ігнатій Лойола** (1491–1556).

Рис. 2.10 – Ігнатій Лойола

Контрреформація почала створювати в європейських країнах загальнодоступні безкоштовні початкові школи. Прагнучи підпорядкувати своєму впливу заможні верстви населення, єзуїти головну увагу звертали на середню і вищу освіту. Вони відкривали середні школи (*колегії*) з семирічним терміном навчання та вищі школи (*семінарії*) з шестирічним терміном навчання переважно закритого (інтернатного) типу. Основне завдання єзуїтських шкіл – підготовка захисників і проповідників християнської релігії західного обряду – католицизму. З метою активного залучення молоді заможних верств населення до своїх навчальних закладів єзуїти будували красиві, просторі шкільні будинки з належним обладнанням. Утримання учнів в інтернатах та їх навчання були безоплатними.

Через вірність ідеалам Христа, які часто йшли всупереч політиці європейських держав, Товариство Ісуса неодноразово забороняли у Португалії, Франції, Іспанії. Єзуїти формально були ліквідовані Папою Климентом XIV у 1773 р. 7 серпня 1814 р. Пій VII своїм брєве відновив Товариство Ісуса в усьому світі.

1599 р. було прийнято статут єзуїтських шкіл (*Ratio Studiorum* – порядок шкільний), який проіснував майже без змін до 1832 р. Він регламентував усе шкільне життя, зміст і методику навчання. У ньому було чітко встановлено, що треба вивчати в школах з усіх предметів. У єзуїтських колегіях латинською мовою вивчали «сім вільних мистецтв» і богослов'я, а також навчальним предметом була грецька мова. Під впливом педагогіки гуманізму, яка висувала вимогу розширення змісту шкільної освіти, єзуїти ввели до курсу граматики і риторики відомості з географії. Пізніше ці елементи загальноосвітніх знань було виокремлено в особливий курс «ерудиції» (лат. – освіченість). Вони також використали й вимогу педагогіки гуманізму щодо належного фізичного виховання молоді, запровадивши фізичні вправи, верхову їзду, ігри тощо до

програми своїх освітніх закладів, щоб кожен випускник міг чинити опір певним фізичним негараздам, труднощам.

Вдалою організацією навчання єзуїти домоглися від учнів міцного засвоєння знань. Кожен навчальний день починався оглядом вивченого за попередній день; щосуботи повторювали матеріал, який вивчали впродовж тижня, а протягом останнього місяця навчального року повторювали все, що вивчали за рік. Режим дня і навчального року передбачав чітку послідовність навчальних занять і відпочинку (перерви, свята, канікули). На вимогу педагогіки гуманізму єзуїти відмовилися від тілесних покарань учнів. Замість них до освітньо-виховного процесу було запроваджено систему змагань і нагород вихованців. Навіть уроки в класі вчителі-єзуїти організовували за принципом суперництва: вони поділяли клас на дві частини. Учень з першої частини класу, який відповідав на запитання вчителя, мав за конкурента учня з другої частини класу, який мав помічати й виправляти всі помилки та неточності того, хто відповідає.

Розуміючи важливість виховної ролі вчителя у освітньо-виховному процесі, єзуїти вперше запровадили систематичну підготовку педагогів.

Проте, як свідчать факти, і в єзуїтських, і в протестантських навчальних закладах предметом і метою виховання була не «людина взагалі», а член релігійної громади, «справжній» християнин. Традиції єзуїтських колегій істотно вплинули на розвиток педагогіки й шкільної справи в Новий час.

Контрольні завдання для СРС

1. Охарактеризуйте специфіку системи лицарського виховання, її позитивні й негативні сторони.
2. Проаналізуйте родинне виховання дівчат в епоху Середньовіччя.
3. Поясніть факт вищої освіченості жінок з шляхетних родин у порівнянні з чоловіками, що отримали лицарське виховання.
4. Зробіть порівняльний аналіз церковних та магістратських шкіл.
5. Вкажіть на передумови виникнення перших європейських університетів? Яку роль у розвитку університетської освіти в Європі відіграли мандруючі професори і студенти?
6. Складіть хронологічну схему виникнення університетів у Європі.
7. Проаналізуйте організаційну систему навчання у перших університетах.
8. Проаналізуйте педагогічні ідеї Т. Кампанелли.
9. Охарактеризуйте єзуїтську систему виховання.
10. Вкажіть на позитиви й негативи в діяльності єзуїтських шкіл.

ТЕМА 3

ШКІЛЬНИЦТВО ТА ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В ЄВРОПІ У XVII – XVIII СТ.

План

- 3.1. Педагогічна система Я.А. Коменського.
- 3.2. Педагогічна концепція Дж. Локка.
- 3.3. Педагогічні ідеї Ж.-Ж. Руссо.
- 3.4. Педагогічні погляди французьких філософів К. Гельвеція та Д. Дідро.

3.1. Педагогічна система Я.А. Коменського

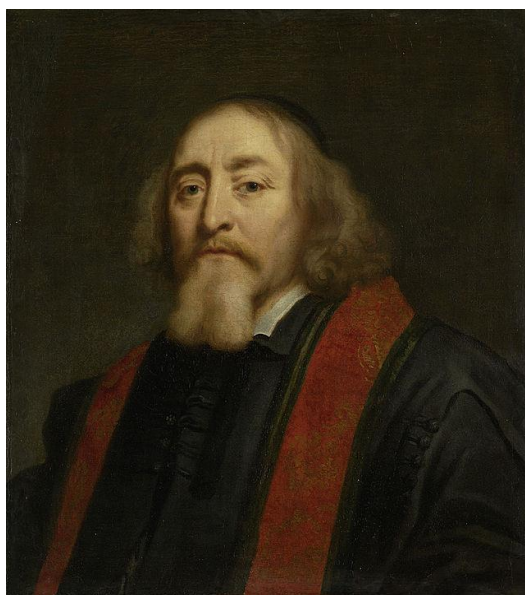

Рис. 3.1 – Ян Амос Коменський

Ян Амос Коменський (1592–1670) – чеський педагог-гуманіст, засновник нової прогресивної педагогічної системи. Жив і творив у період переходу від середньовіччя до Нового часу, для якого була характерна боротьба між феодалізмом і капіталістичними елементами, що зароджувались і бурхливо розвивались.

Народився у невеличкому містечку Нівніце (Південна Моравія, Чехія) у сім'ї мірошника – члена общини «Чеських братів». Рано втративши батьків, завдяки общині здобув початкову, середню і вищу освіту. Після завершення навчання (1614) Я.А. Коменський проводив практичну педагогічну та проповідницьку діяльність. Його призначили ректором братських шкіл у Пршерові (1614) та Фульнеку (1618), а також священником.

У 1628 р. Я.А. Коменський переселяється до міста Лешно (Польща). Спочатку працював у гімназії «братів»: викладав у старших класах суспільнознавчі предмети та фізику, а потім став ректором цієї гімназії. Тут він написав праці «Велика дидактика» (1632), «Материнська школа», «Відкриті двері до мов і всіх наук».

У Лешно Коменський працював над розробкою принципово нової ідеї

створення *пансофії* – своєїрідної енциклопедії усіх основних відомостей про реальний світ з викладенням основних положень християнської віри. Інтерес до проблеми пансофії був таким великим, що група англійських учених і громадських діячів вирішила створити міжнародну комісію для систематизації в єдине ціле всіх досягнень науки і техніки, запросивши Я. Коменського очолити комісію. У 1641 р. учений їде в Лондон, але англійська буржуазна революція перешкодила здійсненню задуманого і у 1642 р. Коменський прийняв запрошення шведського уряду розробити нову методику навчання латинської мови і відповідні підручники. У 1647 р. він повертається з Швеції в Лешно.

У 1650 р. Коменського запросили для удосконалення шкільної справи в Угорщину, де він здійснив спробу реалізувати свою ідею створення школи нового типу. В 1650–1654 рр. жив у м. Шарошпоток (Угорщина), де написав праці «Про культуру природних обдарувань», «Закони добре організованої школи», «Видимий світ у малюнках».

Останні роки провів у Амстердамі (Голландія). Помер у 1670 році, похований в Наардені, неподалік Амстердаму.

В основу педагогічного вчення Коменський поклав *принцип природовідповідності* виховання.

Коменський розробив *вікову періодизацію розвитку дітей, систему шкільної зміст освіти*. Все життя дитини він розбив на чотири вікових періоди по 6 років у кожному. І для окремого періоду пропонується тип школи:

- дитинство – від народження до 6-ти років – материнська школа;
- отрочество – від 6-ти до 12-ти років – школа рідної мови;
- юність – від 12-ти до 18-ти років – латинська школа або гімназія;
- змужніння – від 18-ти до 24-х років – університет чи академія, подорожі.

Від народження до 6-ти років дітей виховують удома, під наглядом матері. У цей час необхідно розвивати їхнє мовлення, збагачувати запас уявлень про навколишнє життя, привчати до самообслуговування, охайності, пошани до батьків і старших, правдивості, справедливості, слухняності.

Другим ступенем в системі освіти і виховання Коменського є *школа рідної мови*, яка, на його думку, повинна бути в кожному населеному пункті. Навчання на цьому етапі повинно проводитись рідною мовою, причому учитися повинні діти обох статей, незалежно від станів, віросповідань і національності.

Третім ступенем навчання, запропонованим Коменським, була *латинська школа або гімназія*. На його думку, це повинна бути всезагальна школа, де навчалися б юнаки незалежно від їх майнового і станового положення. Такі гімназії повинні бути відкриті в кожному місті. Тут, крім «семи вільних мистецтв» (граматика, діалектика, риторика, арифметика, геометрія, музика і астрономія), пропонувалось вивчати фізику, географію, історію і мораль.

Четвертий ступінь – *університет або академія, подорожі* (18–24 р.) є вищим ступенем навчання в системі Коменського. Це вік змужніння чи

зрілості. В систему занять, поряд з лекціями, входила обов'язково система самостійної роботи студентів, а також подорожі, які сприяють розширенню знань. До того ж подорожі вважались обов'язковою частиною вищої освіти.

Я.А. Коменського вважають основоположником дидактики, оскільки йому належить вчення про сутність, основні принципи і методи навчання, класно-урочну систему.

У своїх творах Я.А. Коменський обґрунтував основні *дидактичні принципи навчання*: наочність, свідомість, міцність, послідовність і систематичність, посиленість, емоційність, дотримання яких, на його погляд, зробить навчання легким, ґрунтовним і коротким.

Коменський теоретично обґрунтував *класно-урочну систему навчання*.

Я.А. Коменський вважав, що підручники мають бути окремими для кожного класу, доступними для розуміння учнями, добротні написані, відповідати віковій дітей, у них не повинно бути нічого зайвого. З огляду на це він створив нові підручники, найвідомішими серед яких є «Видимий світ у малюнках», «Відкриті двері до мов і всіх наук».

У «Великій дидактиці» та в «Законах добре організованої школи» Я. Коменського закладені ідеї виховання особистості, виховання людяності в людині. В основі вчення про виховання особистості лежить ідея виховуючого навчання і природовідповідності. Основним у шкільному вихованні дітей Коменський вважав дисципліну.

Я. Коменський вважав, що цінність нації визначається тим, як вона ставиться до школи, до вчителя. Останнього ж він порівнював із сонцем.

3.2. Педагогічна концепція Дж. Локка

Рис. 3.2 – Джон Локк

Джон Локк (1632–1704) – англійський філософ і просвітитель, засновник матеріалістичного сенсуалізму, ідеолог молоді буржуазії.

Народився в сім'ї адвоката, початкову освіту здобув вдома, закінчив

Вестмінстерську середню школу й Оксфордський університет. Працював викладачем грецької мови і літератури, риторики й етики в університеті, домашнім лікарем і вихователем онука графа Шефтсбері, з яким емігрував до Голландії; повернувся до Англії після революції 1688 р.

У своїх працях намагався обґрунтувати новий державний устрій Англії, пропагував договірну теорію походження держави і права. Доводив, що всі люди були спочатку вільними і рівними, свої природні права вони добровільно передали правителям, щоб ті захищали їх життя, свободу, майно. Звідси випливало, що носієм верховної влади є народ, який може забрати назад владу у монарха, якщо той не виправдає довіри.

У своїй основній філософській праці «Дослідження про людський розум» критикував теорію «вроджених ідей» і розробив вчення про походження знань з чуттєвого досвіду. Душу новонародженого порівнював з «чистою дошкою» (*tabula rasa*), яка наповнюється уявленнями, принципами в результаті дій навколишнього світу на органи відчуттів – єдиного джерела пізнання. Звідси – висока оцінка ролі виховання в розвитку людини. Вчення Локка про походження знань та ідей з чуттєвого досвіду озброювало буржуазію в її боротьбі проти феодалної аристократії, яка проповідувала вродженість ідей, «рицарських якостей», здатності до управління державою, особливі права знаті на освіту.

Філософія Локка дуалістична. З одного боку, він твердив, що уявлення приходять у нашу свідомість через органи відчуття (матеріалістичний сенсуалізм). З другого, крім зовнішнього досвіду, існує досвід внутрішній, що є діяльністю власного розуму. Це елементи ідеалізму, коли стверджується, що істина полягає не у відображенні у нашій свідомості об'єктивної дійсності, а в погодженні уявлень і понять одне з одним. Виходячи з цього положення, Локк розробив низку питань емпіричної психології, що ґрунтується на самоспостереженні. Він надавав особливого значення розуму людини, який визначає, що приносить щастя і користь. Виховання розуму в Локка набуває тому особливого значення.

Локк відкинув ідеалістичний погляд на мораль, моральні поняття як вроджені категорії, висунув прогресивне положення про рівність усіх людей за своєю природою. Але Локк не відкидав Бога як творця всіх речей і вважав, що треба дуже рано давати дитині поняття про нього. Педагогічні погляди Локка тісно пов'язані з його філософією: він різко виступив проти середньовічних уявлень про первородний гріх людини, проти пригноблення особистості, зубріння, проголосив пріоритетність виховання, виступав за озброєння учнів реальними знаннями, вимагав вивчення психології дітей.

Мета виховання у Дж. Локка впливає з важливого соціального завдання підготувати нових людей, здатних індустріалізувати суспільство, зміцнити буржуазний лад. На відміну від епохи Середньовіччя, коли мета виховання визначалася підготовкою людей до потойбічного життя, Локк визначав її справами земними.

Мета виховання – підготовка джентльмена, який уміє розумно і

прибутково вести свої справи, не заважаючи іншим, має здоровий дух у здоровому тілі і вміє поводитися в товаристві. Джентльмен – це і є особлива категорія людей – буржуа, добродесних, мудрих, вмілих у справах, з прищепленою світськістю, фізично сильних і загартованих. Звідси завдання: фізичного, морального, розумового виховання, яке джентльмен повинен отримати, але не в школі, а вдома.

Розробив принципи виховання, висловив свої погляди щодо використання методів прикладу, заохочень і покарань у моральному вихованні дітей. Обґрунтував теорію виховання джентльмена, ділової людини з творчим характером і сильною волею, високоморальної, енциклопедично освіченої. Велику увагу надавав фізичному розвитку дітей, заняттям ремеслами, які зміцнюють здоров'я, дають відпочинок від втоми. Виступав проти традиційної класичної освіти, захищав реальну освіту.

Методика навчального процесу, за Дж. Локком, передбачає:

1. Зацікавлення дітей навчанням, розвиток у них допитливості й уваги.
2. Вироблення вміння самостійно мислити.
3. Використання наочності, бо «знати – означає бачити».
4. Урізноманітнення навчальної роботи з учнями, адже не праця, а одноманітність відштовхує їх від навчання. Навчання слід чергувати з грою.

3.3. Педагогічні ідеї Ж.-Ж. Руссо

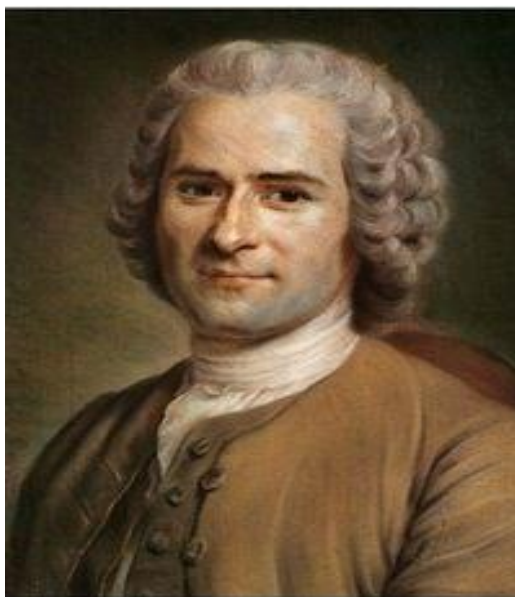

Рис. 3.3 – Жан-Жак Руссо

Жан-Жак Руссо (1712–1778) – французький політичний діяч, філософ, просвітитель, письменник, педагог, композитор.

Народився в Женеві в сім'ї годинникаря. Систематичної освіти не здобув. З 16-ти років полишив рідне місто, жив у Франції, у різних містах Швейцарії, змінив багато професій: був учнем нотаріуса, гравера, служив прислугою, секретарем, домашнім вихователем, давав уроки музики, займався самоосвітою.

У 1741 р. приїхав у Париж на запрошення Д. Дідро, співробітничав в «Енциклопедії». Успіх і популярність прийшли до Руссо після того, як він у 1749 р. написав конкурсний твір на тему, запропоновану Діжонською академією: «Чи сприяв прогрес наук та мистецтв покращенню моралі?», в якому різко критикував сучасну йому культуру і соціальну нерівність. Ще більший успіх приніс твір «Думки про походження основ нерівності між людьми» (1777 р.), в якому намагався довести, що природа створила людей рівними, добрими, щасливими, а суспільство зробило їх нещасними.

1756–1762 рр. – роки розвитку творчості Руссо. У 1761 р. був опублікований соціально-педагогічний роман «Юлія, або Нова Елоїза» (у шести частинах у формі листів), в якому засудив численні вади, забобони, соціальні несправедливості, породжені феодальним суспільством: у романі сформульована програма так званої сентиментальної педагогіки. Перша і п'ята частини роману власне є трактатом про виховання людських почуттів на засадах гуманізму, бережливого ставлення до людини і людської природи.

У 1762 р. вийшли ще дві книги – «Суспільний договір, або Принципи суспільного права» та «Еміль, або Про виховання». У першій книзі проголошувалася демократична ідея верховної влади народу. Головну причину соціального зла Руссо вбачав у приватній власності. У другій книзі її автор різко критикував існуючу теорію і практику виховання в епоху феодалізму, убогість, стану замкнутість і неприродність виховання й навчання в сучасній йому школі, показав антигуманістичність виховання в сім'ях привілейованих станів, де дитина перебувала під наглядом гувернантки або в школі-пансіонаті, що руйнувало сімейні зв'язки, приносячи шкоду цілим поколінням. В «Емілі...» Руссо виклав теорію вільного природного виховання.

Руссо дотримувався «природничої релігії», різко розвінчував релігійне лицемірство, паразитизм духовенства. Праця «Еміль, або Про виховання» за вироком французького парламенту була привселюдно спалена на одній з площ Парижа, а її автор змушений був тікати від переслідування. Повернувся до Франції у 1767 р. під чужим ім'ям, надломлений духовно і морально. У 1777 р. написав «Думки про управління Польщею і про її майбутню реформу», в якій висловив низку цікавих думок про національне виховання дітей.

Для світогляду Руссо характерний дуалізм, визнання початкового існування духу і матерії. У галузі гносеології дотримувався сенсуалістичних поглядів, що виявило великий вплив і на його педагогічну систему. Негативно ставлячись до всіх віросповідних релігій, Руссо визнавав, разом з тим, наявність вищої сили, яка створила світ.

Достатньо радикальними були соціально-політичні переконання Руссо. Він пропагував ідею рівності людей, їх природного права на свободу. Вбачаючи джерело нерівності людей і всіх соціальних несправедливостей у приватній власності, Руссо виступив, однак, лише за ліквідацію значущої приватної власності. Дрібна приватна власність, яка є результатом особистої праці, має бути недоторканою.

Систематичні педагогічні ідеї Руссо викладені в романі «Еміль, або Про

виховання», в якому він різко критикував виховання в феодальному суспільстві і намалював план формування нової людини, зокрема розробив вікову періодизацію розвитку дитини, сформулював завдання, зміст і методи виховання в кожній з цих періодів.

Незважаючи на низку суперечностей і помилкових положень, які притаманні педагогічним ідеям Руссо, останні мали історично прогресивне значення і виявляли величезний вплив на подальший розвиток педагогічної думки.

Цінним було наступне: Руссо рішуче критикував феодальну систему виховання, яка придушувала особистість дитини; станові обмеження в галузі освіти, словесне навчання, догматизм і зубріння, тілесні покарання. Виражаючи погляди передових людей свого часу, він виступив з палким закликком звільнити людину від феодального гніту, захистити права дитини; закликав з любов'ю ставитись до дитини, уважно вивчати її вікові й індивідуальні особливості, враховувати її потреби. Він особливо підкреслював необхідність виховувати органи відчуттів дітей, розвивати їх спостережливість, кмітливість, стимулювати розвиток у них самостійного мислення, творчих сил.

Важливими були вимоги Руссо надати освіті реальний характер, пов'язати її з життям, розвивати в процесі навчання активність і самодіяльність дітей, готувати їх до праці як до суспільного обов'язку кожного громадянина.

Ідеї Руссо про виховання активної, мислячої, вільної людини справили величезний позитивний вплив на розвиток педагогічної теорії і практики в багатьох країнах.

3.4. Педагогічні погляди французьких філософів К. Гельвеція та Д. Дідро

Рис. 3.4 – Клод Адріан Гельвецій

Клод Адріан Гельвецій (1715–1771) – французький філософ-матеріаліст,

ідеолог революційної буржуазії XVIII ст. Народився в Парижі в сім'ї придворного лікаря, закінчив єзуїтський коледж, з 1738 року був генеральним відкупником (*відкупник* – той, хто одержував право (за гроші) стягати державні податки з населення), одним з найбагатших людей Франції. З 1751 р. присвятив себе науковим та літературним заняттям. На основі філософського матеріалізму послідовно розвивав сенсуалістичну психологію, вчення про мораль, педагогічні ідеї.

У 1758 р. написав книгу «Про розум», спрямовану проти основ феодального ладу, феодально-релігійної ідеології та католицької церкви. Книга викликала незадоволення короля, папи, паризького архієпископа, парламенту, який виніс вирок спалити її на вогнищі. К. Гельвецій врятував життя ціною публічного відречення від власної праці. Незважаючи на офіційну заборону, ця книга мала великий успіх і не лише у Франції, але й в інших країнах Європи. За короткий час була видана англійською, німецькою, італійською та іншими мовами, у тому числі й російською.

У 1764 р. К. Гельвецій здійснив мандрівку в Англію, а в 1765 р. відвідав Німеччину. Протягом цих років і особливо після повернення з Берліна, він працював над книгою «Про людину, її розумові здібності і її виховання», яку закінчив у 1769 р. і в якій розвинув та обґрунтував основні принципи, викладені в книзі «Про розум».

У своєму світобаченні К. Гельвецій погоджувався з Локком, який критикував теорію «вроджених ідей» Р. Декарта і висував сенсуалістичне положення про те, що основою людського пізнання слугує відчуття. Прагнучи довести думку Локка до її логічного завершення, К. Гельвецій стверджував, що все в людині – її мислення і поведінка – обумовлені відчуттями. Він робив висновок: людина народжується ні доброю, ні злою, ні розумною, ні нерозумною, а лише неосвіченою і невихованою. Причини нерівності розумових даних Гельвецій вбачав у факторах суспільного порядку.

У пізнанні велику роль відводив розуму. Розум, за К. Гельвецієм, є сукупністю нових ідей і комбінацій, які виникають у результаті впливу зовнішнього середовища, тобто з відчуттів.

У поглядах К. Гельвеція чітко простежуються 4 основні ідеї:

- 1) вроджена рівність всіх людей;
- 2) особистий інтерес як рушійна сила індивідуального розвитку й основа діяльності дітей;
- 3) виховання як важливий фактор розвитку інтересів;
- 4) політична система як визначальна основа виховання.

Клод Гельвецій стверджував, що всі люди здібні до освіти, оскільки вони народжуються з однаковими духовними здібностями. Це твердження «про природну рівність людей» пройняте демократизмом; воно руйнувало теорії середньовічних ідеологів про нерівність людей від природи, яка начебто зумовлена їх соціальним походженням. Вчений відзначав, що відмінність у людських поглядах, ідеях, розумових здібностях обумовлюються зовнішнім

середовищем, суспільними обставинами, які створюються формою правління і політичною системою.

Виходячи з того, що зміна суспільства можлива завдяки вихованню, К. Гельвецій палко захищав суспільне виховання й освіту. Важливу роль К. Гельвецій відводив учителю. К. Гельвецій стверджував, що мета виховання має полягати в тому, щоб розкрити серце дитини для гуманності, а розум – для правди, щоб виховати патріотів, у свідомості яких ідея особистого добра була б тісно пов'язана з ідеєю добра народу.

Основним завданням виховання є моральне вдосконалення людини. Вчення про мораль Гельвецій намагався будувати на науково-природничих засадах. Людина з її реальними потребами та інтересами – ось що визначає мораль. Справжня основа моралі є прагнення до щастя і правильне розуміння особистого інтересу. Якщо для фізичного світу властивими є закони руху, то моральний світ підпорядковується законам інтересу. Якщо інтереси і потреби людини змінюються у зв'язку з розвитком суспільства, то немає і не може бути вічних і незмінних моральних норм. Тобто мова йдеться про залежність моралі від суспільних відносин.

На противагу феодальному вихованню, його авторитарності К. Гельвецій важливого значення надавав активності, самодіяльності дитини, заперечував фізичні покарання, але не заперечував застосування покарань там, де інші засоби впливу вже вичерпані, відзначаючи, що страх є в суспільному вихованні засобом, до якого вчителям доводиться неодмінно вдаватися, але яким вони повинні користуватися розумно.

У працях К. Гельвеція помітне місце займає аналіз проблем розумового виховання. Учений пропонував зменшення латини в навчальних закладах і озброєння учнів реальними знаннями, ґрунтовного ознайомлення їх з предметами науково-природничого циклу, з рідною мовою, історією, мораллю, політикою, поезією, які сприяють формуванню якостей, необхідних громадянину. Наполягаючи на докорінній зміні змісту освіти, К. Гельвецій вимагав також оновлення методів навчання. Різко засуджуючи схоластику, яка панувала в феодальній школі, він вважав за необхідне, щоб навчання було наочним і будувалось на особистому досвіді дитини.

Основне завдання фізичного виховання – «зробити людину сильною, міцною, здоровою, отже щасливою». Фізичне виховання повинно зміцнювати і тіло, і дух. Учений пропонував будувати при школах майданчики, де учні певного віку могли б щоденно приділяти кілька годин фізичним вправам (бігу, боротьбі, стрибкам, плаванню, верховій їзді тощо).

Причину відсталості жінок у розумовому розвитку К. Гельвецій вбачав у недосконалості їхнього виховання, у тому суспільному становищі, яке вони займали. Змінити становище жінки може лише належно організоване виховання.

Важливим засобом для створення загального щастя К. Гельвецій вважав зміну законів і поліпшення виховання. Зовнішнє середовище – основа відмінностей у людських поглядах, ідеях, розумових здібностях. Для того, щоб

кожен індивід став талановитим і морально вихованим, необхідно удосконалити, перш за все, науку і виховання. Провідним у процесі виховання є формування інтересів, «пристрастей» людини, а не розумовий розвиток. Головною умовою успішного виховання є співпадіння інтересів уряду і народу. Звідси випливала і його думка про суспільне виховання.

Рис. 3.5 – Дені Дідро

Дені Дідро (1713–1784) – один з найвидатніших представників французького просвітництва XVIII ст. Закінчив єзуїтський коледж д'Аркур у Парижі. У 1746 р. написав «Філософські думки», в яких виступив проти християнської релігії і церкви, за що ця книга була осуджена на спалення. З того часу пропагував ідеї атеїзму. У 1749 р. за поширення «небезпечних думок» Д. Дідро був заарештований і на деякий час заточений у Вінсенську в'язницю. У 1751–1780 рр. разом з д'Аламбером вчені видають «Енциклопедію, або Тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел».

У 1773 р. на запрошення Катерини II Д. Дідро побував у Росії, в Петербурзі (осінь 1773 – весна 1774 р.) і намагався переконати імператрицю в необхідності здійснення прогресивних реформ. Під час перебування склав проєкт реформування народної освіти під назвою «План університету в Росії...» (поняття «університет» Д. Дідро розумів у широкому сенсі як сукупність різних типів і видів освітніх закладів). У цьому проєкті та в низці записок, написаних під час перебування в Петербурзі («Про школу молодих дівчат», «Про публічні школи», «Про особливе виховання», «Про кадетську школу») були сформульовані думки Д. Дідро про систему освіти, про широке коло педагогічних питань.

Високо оцінював Д. Дідро роль виховання у формуванні людини, однак не вважав його таким всемогутнім, як К. Гельвецій. У своєму творі «Систематичне спростування книги Гельвеція «Про людину» Д. Дідро, погоджуючись з основним положенням Гельвеція, критикував його за

недооцінку впливу анатомо-фізіологічних особливостей дітей на їх розвиток. Ці особливості, на думку Дідро, мають велике значення, тому виховання, досягаючи багато чого, не може здійснити всього. Завдання полягає в тому, щоб виявити природні задатки дітей і надати їм найповнішого розвитку. Д. Дідро звертав увагу на те, що суспільна не облаштованість пригнічує найпрекрасніші задатки, і таким чином сформулював важливі питання про соціальні умови розвитку людини.

Аналізуючи історичний досвід і стан французької та європейської системи шкільництва, Д. Дідро накреслив нові принципи організації освіти, відстоюючи принципи загального безкоштовного початкового навчання. В епоху, коли у Франції та інших країнах школа вважалася справою церкви, він проектував державну систему освіти. В епоху панування становості Д. Дідро відстоював принцип безстанової освіти. Прагнучи забезпечити фактичну доступність шкіл, Д. Дідро вважав за необхідне організовувати матеріальну допомогу з боку держави дітям незаможних верств населення (безкоштовні підручники, харчування, грошові допомоги в середній та вищих школах).

Д. Дідро висловив думку про необхідність запровадження хороших підручників, пропонуючи залучати до цієї справи видатних учених. З метою піднесення рівня знань пропонував 4 рази на рік проводити публічні екзамени в середній школі і відраховувати нездібних учнів, заохочувати зразкове ставлення молоді до навчання, призначати тих, які закінчили навчання, на державні посади відповідно до досягнутих ними успіхів.

Для найкращого підбору вчителів Д. Дідро радив оголошувати конкурси, позбавляючи права участі в них духовних осіб. Необхідні якості вчителя, на думку Д. Дідро, – це глибоке знання предмета, чесна і чуйна душа. Завдання учителя – зробити з кожного вихованця чесну людину, сформувати у нього такі риси, як твердість і справедливість, розвинути його розум, широту світогляду, прищепити смак до всього «істинного, прекрасного, великого, доброго», турбуватися про зміцнення здоров'я вихованців.

Якщо учительська праця оплачуватиметься належним чином, якщо професія учителя буде в пошані, а отримувана плата буде єдиним джерелом його існування і якщо учитель знатиме, що, втративши посаду, він позбавиться й поваги, і засобів існування, то вчитель буде добросовісним, самовідданим, працьовитим і висококваліфікованим працівником. Д. Дідро звертав увагу й на те, що недостатньо регулярно оплачувати працю учителів, треба також забезпечити їх старість та інвалідність, надання пенсії.

Вся педагогіка Д. Дідро – це протест проти схоластичної, мертвої школи, догматизму і зубріння, середньовічного змісту навчання, віра у творчі здібності і можливості дитини, боротьба за організацію освітньо-виховного процесу на засадах гуманізму і демократизму. Педагогічні ідеї Д. Дідро мали велике значення для подальшого розвитку передової педагогічної думки в Європі.

Контрольні завдання для СРС

1. Охарактеризуйте епоху, в якій жив Я.А. Коменський, та розкрийте основні віхи його життя.
2. Охарактеризуйте вікову періодизацію Я.А. Коменського.
3. Охарактеризуйте педагогічну систему, розроблену Я.А. Коменським. Оцініть її з позицій сучасності.
4. Проаналізуйте сутність принципів навчання Я. А. Коменського.
5. Назвіть вимоги до вчителя, сформульовані Я.А. Коменським.
6. Доведіть, що праці Я.А. Коменського заклали основу для розгляду педагогіки як самостійної науки.
7. Визначте значення педагогічної спадщини Я.А. Коменського для подальшого розвитку педагогічної теорії й практики.
8. Дайте характеристику емпірико-сенсуалістичній концепції Дж. Локка.
9. Проаналізуйте, розроблену Ж.-Ж. Руссо, вікову періодизацію, зміст, форми і методи навчання в кожному періоді.
10. Зробіть порівняльний аналіз поглядів Ж.-Ж. Руссо і Дж. Локка.
11. Охарактеризуйте педагогічні ідеї К. Гельвеція.
12. Розкрийте педагогічні ідеї і погляди Д. Дідро. Порівняйте їх з поглядами К. Гельвеція.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Балух В.О., Возний І.П., Історичні портрети античності та середньовіччя : підруч. для студентів вищ. навч. закл. Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. 502 с.
2. Волинка Г.І. Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті : навч. посіб. для вузів. Київ : Вища освіта, 2005. 543 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
4. Енциклопедія освіти / голов. ред. В.Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Зайченко І.В. Історія педагогіки : навч. посіб. для студентів ВНЗ : у 2 кн. Київ : Слово, 2010. Кн. 1. Історія зарубіжної педагогіки. 624 с.
6. Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ : ЦУЛ, 2006. 664 с.
7. Левківський М.В. Історія педагогіки : навч. посіб. для студентів ВНЗ. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : ЦУЛ, 2008. 190 с.
8. Сисоева С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ : ЦУЛ, 2003. 308 с.
9. Скільський Д.М. Історія зарубіжної педагогіки : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ : Смолоскип, 2011. 376 с. (Пролегомени).

Додаткова література

1. Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія / Є.І. Коваленко, Н.І. Белкіна ; за заг. ред. Є.І. Коваленко. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 664 с.
2. Історія педагогіки. Історія зарубіжної педагогіки : матеріали тьюторських завдань для самостійної діяльності студентів денної та заочної форм навчання напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта» освітнього ступеня «бакалавр» / укладач С.Ю. Човрій. Мукачево : МДУ, 2018. 40 с.
3. Історія педагогіки. Історія зарубіжної педагогіки : методичні рекомендації до самостійного вивчення теоретичних основ, підготовки до лекційних, семінарських і практичних занять студентів освітнього ступеня «бакалавр» спеціальності 013 «Початкова освіта» / укладач С.Ю. Човрій. Мукачево : МДУ, 2020. 44 с.
4. Історія педагогіки : лекції та хрестоматія / уклад. : Е.І. Федорчук, В.В. Федорчук ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т. Кам'янець-Подільський : Вид-во ПП Зволейко, 2007. 320 с.

Інтернет-джерела

1. www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського надає доступ до електронного каталогу періодичних видань.
2. <http://enc-dic.com/pedagogics> – педагогічний словник.
3. <http://msu.edu.ua/library/biblioteka-sohodni/> – веб-сторінка Наукової бібліотеки МДУ.

Навчально-методичне видання

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІКИ

КУРС ЛЕКЦІЙ
для студентів денної та заочної форм навчання
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітнього ступеня «бакалавр»

Укладач С.Ю. Човрій

Ум. друк. арк. 2

Тираж __ пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>